

Ανεκτίμητος θησαυρός· τα αρχαία ελληνικά χειρόγραφα του Αγίου Όρους!

[Ορθοδοξία και Ορθοπραξία](#) / [Άγιον Όρος](#) / [Γενικά Θέματα](#) / [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Αν σήμερα μπορούμε ν' απολαύσουμε Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Όμηρο, Θουκυδίδη το χρωστάμε σε μια χούφτα μοναχών.

Σε μια εποχή που η τυπογραφία άνηκε ακόμη στο μακρινό μέλλον, τα **χειρόγραφα** αποτελούσαν το μοναδικό τρόπο για να διασωθούν οι αρχαίες γνώσεις στο διηνεκές.

Στο Μεσαίωνα, ορισμένα μοναστήρια λειτούργησαν και ως «κιβωτοί γνώσεων» διαφυλάσσοντας τα αρχαία κείμενα με τη μορφή χειρογράφων.

Τα χειρόγραφα αυτά αντιγράφονταν από μοναχούς μέσα στο ημίφως των μοναστηριακών εργαστηρίων, στα περίφημα καλλιγραφεία. Τα περισσότερα αρχαιοελληνικά κείμενα που διασώθηκαν ως τις μέρες μας, είναι αποτέλεσμα των ακατάπαυστων αντιγραφών, που γίνονταν σ' αυτά τα εργαστήρια από ορισμένους γενναίους μοναχούς.

Μοναχούς που έβαζαν σε κίνδυνο ακόμη και τη ζωή τους προκειμένου να διαφυλάξουν τις αρχαίες γνώσεις, που για κάποιους φανατικούς χριστιανούς

θεωρούνταν «αιρετικές». Κι όμως, αυτές οι «αιρετικές» γνώσεις ήταν εκείνες που οδήγησαν στην αναγέννηση του Δυτικού πολιτισμού...

Ακόμη και στα χρόνια του Μεσαίωνα, σε μια εποχή που κυριαρχούσε η αγραμματοσύνη, οι αγιορείτες μοναχοί έδιναν έμφαση στο γραπτό λόγο, θεωρώντας ότι συμβάλει στην πνευματική αναβάθμιση των ανθρώπων. Γι' αυτό και έγραφαν, αντέγραφαν και διαφύλατταν χιλιάδες χειρόγραφα, όχι μόνο θεολογικού ή λειτουργικού χαρακτήρα, αλλά και «κοσμικών γνώσεων», οι οποίες κληροδοτήθηκαν από τους αρχαίους Έλληνες σοφούς.

Τα χειρόγραφα αυτά, πέρα από το περιεχόμενό τους, ήταν και διακοσμημένα με καλλιγραφίες, πράγμα που τα καθιστούσε αληθινά μνημεία τέχνης. Παρά τις καταστροφές και τις αφαιμάξεις που υπέστησαν, οι βιβλιοθήκες των μοναστηριών του Άθω κρύβουν έναν πραγματικό θησαυρό αρχαιοελληνικών γνώσεων. Σήμερα, στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους φυλάσσονται περίπου 20.000 πολύτιμα χειρόγραφα, που περιμένουν υπομονετικά τους ειδικούς για να τα μελετήσουν...

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΚΑΛΛΙΓΡΑΦΟΙ-ΜΟΝΑΧΟΙ ΤΟΥ ΑΘΩΝΑ

Η χερσόνησος του Άθω άρχισε να αναδύεται ως μοναστικό κέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας προς τα τέλη του 10ου μ.Χ. αιώνα, όταν κατέφθασε εκεί κρυφά ο μοναχός Αθανάσιος, ο οποίος ίδρυσε στο νοτιοανατολικό άκρο της χερσονήσου τη μονή Μεγίστης Λαύρας (963μ.Χ.). Ο Αθανάσιος, ο ιδρυτής του αγιορείτικου κοινοβιακού μοναχισμού, ήταν προσωπικός φίλος του Ιωάννη Τσιμισκή καθώς και διακεκριμένος καλλιγράφος και ταχυγράφος.

Επέλεξε τη χερσόνησο του Άθω ως τόπο μοναστικής ζωής εξ αιτίας της απaráμιλλης φυσικής της ομορφιάς, της φυσικής της προστασίας από τις εχθρικές επιδρομές, του γεγονότος ότι ήταν ουσιαστικά ακατοίκητη από ανθρώπους, καθώς και εξ' αιτίας της γεωγραφικής της εγγύτητας με τη συμβασιλεύουσα πόλη της αυτοκρατορίας, τη Θεσσαλονίκη. Εξαιτίας αυτών των πλεονεκτημάτων ο Άθως εξελίχθηκε σύντομα στο σημαντικότερο μοναστηριακό κέντρο του ορθόδοξου χριστιανισμού, με πολυάριθμα μοναστήρια και χιλιάδες μοναχούς.

Ο Αθανάσιος ο Αθωνίτης ήταν ένας άνθρωπος ασκητικός, που όμως αγαπούσε υπερβολικά τα βιβλία. Όταν από την Κωνσταντινούπολη κατέφθασε στον Άθω, εκτός από το καλογερικό του κουκούλι κουβάλησε μαζί του και δύο βιβλία. Αυτή η αγάπη του για τα βιβλία τον οδήγησε να ιδρύσει στην νεοσύστατη ακόμη Μεγίστη Λαύρα ένα εργαστήριο αντιγραφής χειρογράφων (Scriptorium) και μια οργανωμένη βιβλιοθήκη. Όρισε μάλιστα υπεύθυνο για το εργαστήριο τον πρωτοκαλλίγραφο

Ιωάννη και βιβλιοφύλακα τον μοναχό Μιχαήλ.

Το παράδειγμα του μιμήθηκαν και οι κτήτορες των άλλων μοναστηριών (Βατοπαιδίου 985μ.Χ. και Ιβήρων 980μ.χ.), που φρόντισαν προσωπικά για την παραγωγή, την αντιγραφή και τη διαφύλαξη βιβλίων, με περιεχόμενο όχι μόνον θεολογικό και λειτουργικό αλλά και «κοσμικών γνώσεων», δηλαδή φιλοσοφικό, ιατρικό, νομικό, μουσικό κι εκπαιδευτικό.

Πολλοί μοναχοί έμειναν γνωστοί και ως γραφείς χειρόγραφων κωδίκων με πλούσια δράση και παραγωγή (Αθανάσιος ο Αθωνίτης, Ιωάννης Λαυριώτης, Ευθύμιος ο Ιβηρ, Διονύσιος Στουδίτης, Νείλος ο Μυροβλήτης, Ιωάννης ο Κουκουζέλης κ.α.). Συνολικά μνημονεύονται πάνω από 40 επώνυμοι βυζαντινοί καλλιγράφοι-μοναχοί, που συνέγραψαν χειρόγραφα στις αγιορείτικες μονές.

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΚΑΙ SCRIPTORIUM

Το σίγουρο είναι πως οι μοναχοί του Αγίου Όρους δεν περιφρονούσαν τα βιβλία. Μόλις ιδρύονταν ένα μοναστήρι μια από τις πρώτες ενέργειες των κτητόρων του ήταν η δημιουργία μιας βιβλιοθήκης, που αποσκοπούσε στην κάλυψη των πνευματικών αναγκών των μοναχών και πρωτίστως στην κάλυψη των λειτουργικών αναγκών της μοναστικής αδελφότητας. Ο ηγούμενος όριζε πάντα έναν βιβλιοθηκάριο, υπεύθυνο για τη διαφύλαξη και συντήρηση των χειρογράφων.

Μια βιβλιοθήκη άρχιζε πάντα την πορεία της μ' ένα πυρήνα βιβλίων, που αφιέρωνε σε αυτήν ο ιδρυτής της. Ως χώρος για τη διαφύλαξη των πολύτιμων χειρογράφων επιλέγονταν κατά παράδοση το υπερώο, πάνω από τον εξωνάρθηκα του καθολικού (π.χ. στη Μονή Εσφιγμένου). Σε άλλες ωστόσο περιπτώσεις, όταν ο χώρος του υπερώου δεν επαρκούσε, χρησιμοποιούνταν και ορισμένα απομονωμένα και πυρασφαλή κτίσματα, όπως στην περίπτωση της Μεγίστης Λαύρας.

Προτού ωστόσο τα χειρόγραφα τοποθετηθούν στη βιβλιοθήκη σημειώνονταν συνήθως πάνω τους η χαρακτηριστική κτητορική επιγραφή, που καταριόταν τον επίδοξο καταστροφέα τους: «Αυτή η βίβλος υπάρχει της θειας και ιεράς μονής... και όποιος την αφαιρέση να έχει τας άρας των τριακοσίων δέκα οκτώ...». Για προστατευτικούς πάλι λόγους, γράφτηκαν ανά τους αιώνες πάνω στα ίδια βιβλία, απαγορευτικές φράσεις όπως: «Μηδείς τεμνέτω τα φύλλα..» ή «Μηδείς αποξενώση την Βίβλο ταύτην...».

Μια βιβλιοθήκη φιλοδοξούσε πάντα να περιλάβει όσο το δυνατόν περισσότερες γνώσεις, όχι μόνον θεολογικού αλλά και κοσμικού περιεχομένου. Βασικές πηγές εμπλουτισμού μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης υπήρξαν η παραγωγή χειρογράφων στο ίδιο το μοναστήρι, η αγορά και η παραγγελία βιβλίων για την κάλυψη μιας

συγκεκριμένης ανάγκης ή έλλειψης και βεβαίως οι μεγάλες και εντυπωσιακές δωρεές αυτοκρατόρων, ηγεμόνων, πατριαρχών, αρχιερέων, μοναχών αλλά και ιδιωτών, που χάριζαν τις προσωπικές τους συλλογές (τον 16ο αιώνα ο καθηγητής της πατριαρχικής σχολής Θεοφάνης Ε. Νοταράς, χάρισε όλα του τα βιβλία στην Ι. Μ. Ιβήρων).

Κατά κανόνα κάθε μοναστήρι κληρονομούσε και την προσωπική βιβλιοθήκη των μοναχών του. Ωστόσο, αρκετά χειρόγραφα προέρχονταν από παραγγελίες. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο σημείωμα για ένα χειρόγραφο, που παραγγέλθηκε με έξοδα μιας μονής: «Το παρόν Ωρολόγιον εγράφη παρά του οικτρού και αμαρτωλού Κύριλλου του Ναυπάκτιου δια συνδρομής και εξόδου της σεβάσμιας μονής...».

Στις περισσότερες μονές του Αγίου Όρους υπήρχαν λοιπόν συγκροτημένες συλλογές χειρογράφων και λειτουργούσαν βιβλιογραφικά εργαστήρια, όπου οι μοναχοί-γραφείς αντέγραφαν τα πρωτότυπα όχι αυθαίρετα αλλά βάσει αυστηρών κανόνων, που τους ακολουθούσαν πιστά. Τα ελληνικά χειρόγραφα γράφονταν μέχρι τον 9ο αιώνα σε μεγαλογράμματη γραφή, δηλαδή με κεφαλαία. Από τον 9ο αιώνα όμως και μετά επικρατεί σταδιακά η μικρογράμματη γραφή και όλα τα χειρόγραφα των προηγούμενων εποχών «μεταχαρακτηρίζονται» κατά τη διάρκεια της αντιγραφής τους.

Από την ίδρυση των πρώτων Scriptorium στις μονές υπήρχε μια σχετικά αξιόλογη παραγωγή χειρογράφων, ενώ η ακμή της βιβλιογραφικής δραστηριότητας εντοπίζεται τον 14ο και τον 15ο αιώνα. Η παραγωγή χειρογράφων συνεχίστηκε και μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας (άλλωστε το πρώτο τυπογραφείο στον ελλαδικό χώρο λειτούργησε το 1759 στη Μεγίστη Λαύρα) φθάνοντας στο σημείο να μιλάμε τον 17ο αιώνα για πραγματική άνθηση, με την εμφάνιση μιας ιδιότυπης μορφής γραφής, την «Ξηροποτάμινη γραφήν» ,που είναι γνωστή και ως «αγιορείτικη».

Η ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

Τα χειρόγραφα, που βρίσκονται σήμερα στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους υπολογίζονται επίσημα στις 15.000 ή, σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς ξεπερνούν τις 20.000. Αυτά μπορούν να ταξινομηθούν με κριτήρια μορφολογικά, γλωσσολογικά αλλά κυρίως με βάση το περιεχόμενό τους. Με βάση τη μορφή τους τα χειρόγραφα διακρίνονται σε ειλητάρια ή κοντάκια (ονομάζονται έτσι επειδή τυλίγονται γύρω από κοντό ξύλο) και σε κώδικες (βιβλία) διαφόρων σχημάτων.

Πρέπει να σημειωθεί πως από τον 2ο και 3ο μ.Χ. αιώνα, τα βιβλία με δεμένες

σελίδες (κώδιξ, λατινικά codex) άρχισαν να αντικαθιστούν τον παραδοσιακό κύλινδρο από πάπυρο. Ήταν μια ανθεκτική και εύκολη στη χρήση γραφική ύλη, τόσο για το κείμενο όσο και για την εικονογράφηση τους. Σύντομα οι κώδικες έγιναν η κυρίαρχη μορφή των χειρογράφων.

Οι περισσότεροι κώδικες έχουν καλλιτεχνικές βιβλιοδεσίες και διακοσμημένα καλύμματα με βαρύτιμα επιθήματα, σκαλιστά μέταλλα και ημιπολύτιμους λίθους. Όσον αφορά το βιβλιακό υλικό με το οποίο είναι κατασκευασμένα διακρίνονται σε περγαμηνά (από δέρμα ζώου), χαρτώα και βομβύκινα (από βαμβάκι).

Από γλωσσική άποψη χωρίζονται σε ελληνικά (90% επί του συνόλου) και ξενόγλωσσα. Τα ξενόγλωσσα, που αποτελούν περίπου το ένα δέκατο, περιλαμβάνουν σλάβικα, λατινικά, ρουμάνικα και γεωργιανά χειρόγραφα, και χρησιμοποιούνταν από τους ξενόγλωσσους ορθόδοξους μοναχούς που παροικούν στο Άγιον Όρος κατά την τελευταία χιλιετηρίδα. Τα περισσότερα από αυτά δεν είναι παρά μεταφράσεις από τα ελληνικά θεολογικών και λειτουργικών κειμένων.

Τέλος, όσον αφορά την αρχαιότητα τους, το αρχαιότερο χειρόγραφο του Αγίου Όρους είναι ένα περγαμηνό σπάραγμα λατινικής γραφής του 4ου μ.Χ. αιώνα και οκτώ φύλλα του Ευθαλιανού Κώδικα (6ος μ.Χ. αιώνας), με αποσπάσματα από τις επιστολές του Αποστόλου Παύλου προς Γαλάτες και Κορινθίους.

ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

Σχετικά με το περιεχόμενο τους, τα αγιορείτικα χειρόγραφα διακρίνονται σε αυτά που διασώζουν κείμενα αρχαίων κλασικών συγγραφέων ή γενικότερα κοσμικών γνώσεων π.χ. αστρολογίας, βοτανικής, γεωγραφίας,

ιατρικά, νομικά -και σε εκείνα που περιέχουν κείμενα χριστιανικού και λειτουργικού περιεχομένου.

Τα δεύτερα αποτελούν φυσικά και τη συντριπτική πλειοψηφία, επειδή όχι μόνον χρησιμοποιούνταν συχνά από τους μοναχούς αλλά κυρίως γιατί το βυζάντιο ήταν θεοκρατικής δομής. Πέρα από αυτό όμως, οποιοδήποτε είδος κοσμικής γνώσης, θεωρούνταν από τους μοναχούς δευτερευούσης σημασίας σε σχέση με τη θεολογία.

Παρόλα αυτά όμως υπήρχαν και μοναχοί, που με θάρρος και αποφασιστικότητα διακινδύνευαν ακόμη και τη ζωή τους προκειμένου να διαφυλάξουν τις αρχαίες γνώσεις και σ' αυτούς ίσως οφείλεται ως ένα σημείο και η αναγέννηση της Δύσης από το μεσαιωνικό σκοταδισμό. Έτσι, αν σήμερα μπορούμε ν' απολαύσουμε Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Όμηρο, Θουκυδίδη κι ένα σωρό άλλους αρχαίους συγγραφείς, ίσως να το χρωστάμε σε μια χούφτα μοναχών, που στο ημίφως των εργαστηρίων τους αφιέρωναν ατέλειωτες ώρες στην αντιγραφή των αρχαιοελληνικών χειρογράφων...

Δυστυχώς δε διαθέτουμε έγκυρα στοιχεία για τον ακριβή αριθμό των αρχαιοελληνικών χειρογράφων, που βρίσκονται σήμερα στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες του Άθωνα. Ενδεικτικά πρέπει να σώζονται γύρω στα 600 έργα κλασικών συγγραφέων. Ο αριθμός αυτός δεν πρέπει να θεωρείται μικρός, καθώς σ' αυτά ακριβώς τα χειρόγραφα εστιάζονταν πάντα οι Ευρωπαίοι «προσκυνητές» που έκλεβαν ή αγόραζαν τους κώδικες για να εμπλουτίσουν τις Δυτικές βιβλιοθήκες. Ωστόσο, παρά τις σημαντικές κλοπές και αφαιμάξεις, στις βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους συνεχίζουν ως σήμερα να υπάρχουν πολλοί και αξιόλογοι αρχαιοελληνικοί κώδικες.

Πιο παλιός και πιο σημαντικός απ' όλους είναι η περίφημη Βοτανική του Διοσκουρίδου (Ω75), ένας κώδικας ηλικίας 1000 ετών, προσωπικό δώρο του Νικηφόρου Φωκά στον Αθανάσιο τον Αθωνίτη. Το βιβλίο, που φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη της Μεγίστης Λαύρας (ο υπογράφων είχε τη μοναδική και συγκινητική ευκαιρία να το ξεφυλλίσει προσωπικά...), θεωρείται ιδανικό για την παρασκευή φαρμάκων από βότανα. Η Βοτανική του Διοσκουρίδη περιέχει αρκετές πληροφορίες ιατρικής και φαρμακολογίας και πολυάριθμες μικρογραφίες, κυρίως ολοσέλιδες εικονογραφήσεις φυτών με αλφαβητική σειρά καθώς και εικόνες φιδιών, εντόμων, ζώων και πτηνών.

Άλλοι σημαντικοί αρχαίοι έλληνες συγγραφείς, χειρόγραφα των οποίων διασώζονται ακόμη στο Άγιον Όρος, είναι ο Επίκτητος, ο Ερμογένης και ο Ευκλείδης στην μονή Εσφιγμένου, ο Ευριπίδης, ο Αισχύλος, ο Θεόκριτος, ο

Σοφοκλής και ο Πίνδαρος στην Ιβήρων. Από αυτά που ξεχωρίζουν είναι και το φημισμένο χειρόγραφο των γεωγράφων Πτολεμαίου και Στράβωνα (αριθμός 655, του 13ου αιώνα), που βρίσκεται στο Βατοπαίδι.

Εκτός από τη Βοτανική του Διοσκουρίδη στην Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας σώζονται δύο χειρόγραφα του Θουκυδίδη και οι Βίοι Παράλληλοι του Πλούταρχου. Επίσης στην τελευταία σώζονται το μοναδικό νομικό χειρόγραφο με τις Νεαρές των Κομνηνών(13ος αι. Θ65), ένα σπάνιο ιατρικό χειρόγραφο του Αέτιου Αμηδινού, προσωπικού ιατρού του Ιουστινιανού, καθώς και χειρόγραφα του Γαληνού. Όπως προαναφέραμε, ο αριθμός των χειρογράφων των κλασσικών συγγραφέων θα πρέπει να θεωρείται μεγάλος, αν λάβουμε υπόψιν μας πως αυτά ακριβώς τα έργα ήταν ο κύριος στόχος των Ευρωπαίων «προσκυνητών» κατά τις αφαιμάξεις των μοναστηριακών βιβλιοθηκών.

ΚΛΟΠΕΣ ΚΑΙ ΑΦΑΙΜΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ «ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΕΣ»

Οι μοναστηριακές βιβλιοθήκες του Άθωνα είχαν μεγάλη φήμη και ασκούσαν πάντα μεγάλη γοητεία στο λόγιο και βιβλιόφιλο κοινό της Δύσης, το οποίο εκφράζονταν με θαυμασμό για τις «εξαιρετικές βιβλιοθήκες... που βρίσκονται στο Όρος Άθως» (*celebratissimas bibliotecas... qui in Ato Montesunt*).

Τα πανεπιστήμια, οι ευγενείς, οι λόγιοι αλλά και οι τυπογράφοι της Δύσης, ανακαλύπτοντας τη δύναμη και τη γοητεία της αρχαιοελληνικής σκέψης, επιθυμούσαν διακαώς να αποκτήσουν και να μελετήσουν αρχαιοελληνικούς κώδικες, που για τους μοναχούς του Άθωνα θεωρούνταν συνήθως... δευτερευούσης σημασίας σε σχέση με τα λειτουργικά και θεολογικά κείμενα. Έτσι, με την πρωτοβουλία φιλότεχνων, ως επί το πλείστον, Ηγεμόνων οργανώθηκαν ολόκληρες αποστολές προς τα μοναστήρια του Αγίου Όρους, που είχαν ως επίκεντρο τους την αγορά κωδίκων με έργα αρχαίων ελλήνων συγγραφέων.

Στοχεύοντας σχεδόν αποκλειστικά στους αρχαιοελληνικούς κώδικες, οι Δυτικοί «συλλέκτες χειρογράφων» αφαίμαξαν σημαντικές ποσότητες κωδίκων, με αποτέλεσμα σήμερα να διασώζονται λιγότερα από 1000 χειρόγραφα κοσμικών γνώσεων στο Άγιον Όρος. Ωστόσο, χάρη σε αυτές τις αφαιμάξεις επιχειρήθηκαν και οι πρώτες τυπογραφικές εκδόσεις του 16ου, 17ου και 18ου αιώνα, με κυριότερη εκείνη των Απάντων του Πλάτωνα από τον τυπογράφο Μανούτιο Αλδο (Βενετία 1513).

Εύκολα γίνεται κατανοητό το πόσο βοήθησαν αυτού του είδους οι εκδόσεις στην Αναγέννηση της Δύσης, εφόσον όλα αυτά τα έργα έγιναν αντικείμενα προσεκτικής

μελέτης από τους ιστορικούς, φιλόλογους και θεολόγους της Εσπερίας. Αυτή η αναβίωση του κλασικού πνεύματος πυροδότησε μια αλυσιδωτή αντίδραση αφυπνίσεων, που τελικά οδήγησε στη σταδιακή απελευθέρωση της Ευρώπης από τα δεσμά των προκαταλήψεων και της άγνοιας.

Σύμφωνα μάλιστα με τον ιερομόναχο Νικόδημο τον Λαυριώτη (Μεγίστη Λαύρα), υπεύθυνο για τη μεγαλύτερη συλλογή χειρογράφων του Αγίου Όρους: «Οι διαρροές των χειρογράφων από τις αγιορείτικες βιβλιοθήκες βοήθησαν στο να απαλλαγεί η Δύση από τον σκοταδισμό της παπικής αλαζονείας».

Ας κάνουμε ωστόσο μια μικρή παρένθεση σχετικά με τις σημαντικότερες περιπτώσεις αφαιμάξεων και απωλειών χειρογράφων από τις αγιορείτικες βιβλιοθήκες. Χάρη σ' ένα ταξίδι, που απέβη ιδιαίτερο καρποφόρο, ο έλληνας λόγιος Ιανός Λάσκαρης(1445-1534) επισκέφτηκε το 1491-1492 τον Άθωνα και για λογαριασμό του ηγεμόνος της Φλωρεντίας Λαυρέντιου Μεδίκου, αφαίρεσε 200 περίπου ελληνικά χειρόγραφα, από τα οποία 80 περιείχαν έργα άγνωστα την εποχή εκείνη στη Δύση, μεταξύ των οποίων έργα του Γαληνού, του Θεόκριτου, του Αριστοτέλη, του Πτολεμαίου, του Καλλίμαχου...

Ο Κερκυραίος λόγιος Νικόλαος Σοφιανός ανάμεσα στα χρόνια 1540-1544 αντέγραψε και συνέλεξε στο Άγιον Όρος περίπου 300 χειρόγραφα για λογαριασμό του Hurtado de Mentoza, του βιβλιόφιλου πρέσβη του Καρόλου Ε' στη Βενετία. Στα μέσα περίπου του 17ου αιώνα ο Αθανάσιος ο Ρήτωρ, ο οποίος προσχώρησε στον καθολικισμό, κατ' εντολή του καρδινάλιου Μαζαρίνου μετέφερε στη Γαλλία 109 χειρόγραφα, από τα οποία 74 προέρχονταν από τη Μεγίστη Λαύρα και σήμερα βρίσκονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων.

Επίσης ο Μηνάς Μινωίδης στα 1840-1855, κατ' εντολή του γαλλικού Υπουργείου Παιδείας μετέφερε κι αυτός στη Γαλλία πολλά ελληνικά χειρόγραφα, τόσο από άλλες Μονές (π.χ. από τη Ι. Μ.Τιμίου Προδρόμου Σερρών), αλλά κυρίως από τις μοναστηριακές βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους.

Το 1516 ο Μάξιμος Γραικός (Μιχαήλ Τριβώλης), ο περίφημος «φωτιστής των Ρώσων», μετέφερε στη Ρωσία δεκάδες κώδικες για να τον βοηθήσουν στο μεταφραστικό του έργο. Το 1654,ο Ρώσος μοναχός Αρσένιος Σουχάνωφ, ενεργώντας με εντολή του Τσάρου Αλέξιου και του Πατριάρχη της Μόσχας Νίκωνος, μετέφερε στην «3η Ρώμη» πάνω από 500 αγιορείτικα χειρόγραφα! Συγκεκριμένα απογύμνωσε πολλές μονές από αξιόλογα χειρόγραφα, πολλά από τα οποία περιείχαν κλασικά κείμενα.

Τέλος,ο γνωστός Ρώσος επιστήμονας Πορφύριος Ουσπένσκυ, αρχιμανδρίτης και

κατόπιν αρχιεπίσκοπος Κιέβου, περιήλθε τις Μονές του Σινά, των Μετεώρων και του Αγίου Όρους και δεν δίστασε να αφαιρέσει από αυτές όσα χειρόγραφα ή και μεμονωμένα ακόμη φύλλα του φαίνονταν να έχουν κάποια αξία. Το μόνο θετικό πάντως απ' όλες αυτές τις αφαιμάξεις είναι ότι φωτίστηκε από την ελληνική γνώση, τόσο η παπική Δύση, όσο και οι σλαβικοί λαοί του βορρά.

Η ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Σήμερα στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους σώζονται 16.000-20.000 χειρόγραφα! Αυτή η ποσότητα θεωρείται ότι αποτελεί το 50% των ελληνόγλωσσων χειρογράφων, που υπάρχουν σήμερα σε ολόκληρο τον κόσμο. Από αυτά πάνω από τα μισά βρίσκονται στις βιβλιοθήκες τριών μόνον μοναστηριών (Μεγίστη Λαύρα, Ιβήρων και Βατοπαίδι). Ειδικότερα η βιβλιοθήκη της Μεγίστης Λαύρας είναι η μεγαλύτερη συλλογή χειρογράφων (2242 χειρόγραφα) στο Άγιο Όρος και η 3η παγκοσμίως, ύστερα από εκείνη της Αγίας Αικατερίνης του Σινά (4.500 χειρόγραφα εκ των οποίων το 75% είναι ελληνόγλωσσα) και του Βατικανού(3.500 χειρόγραφα).

Στις 20 μονές του Άθωνα σώζεται το μοναδικό διαχρονικό σύνολο ελληνικών χειρογράφων όχι μόνο στο χώρο της ελληνικής επικράτειας, αλλά και σ' ολόκληρο τον κόσμο. Τα ελληνικά χειρόγραφα του Αγίου Όρους συγκροτούν τη μεγαλύτερη συλλογή ελληνικών χειρογράφων στον κόσμο, αφού ο αριθμός τους ξεπερνά κατά πολύ το σύνολο των δύο μεγαλύτερων συλλογών της Ευρώπης, του Βατικανού και

της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Παρισιού, που και οι δύο μαζί δεν υπερβαίνουν τις 10.000.

ΔΙΑΣΩΣΗ ΣΕ ΜΙΚΡΟΦΙΛΜΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

Η μελέτη της ιστορίας των αγιορείτικων χειρογράφων δεν είναι εύκολη υπόθεση, εφόσον ποτέ δεν υπήρξαν μεσαιωνικοί κατάλογοι βιβλιοθηκών, όπως στις περιπτώσεις των μεσαιωνικών μοναστηριών της Δύσης. Οι προσπάθειες για την καταγραφή και τη συστηματική μελέτη των χειρογράφων του Άθωνα ξεκίνησαν μόλις στα τέλη του 19ου αιώνα και συνεχίζονται. Πρώτος ο Σπυρίδων Λάμπρου εξέδωσε έναν δίτομο κατάλογο κωδίκων του Όρους(πλην Βατοπαιδίου και Μεγίστης Λαύρας),που περιελάμβανε 6.619 χειρόγραφα. Στη συνέχεια, το 1925, ο καθηγητής Σωφρόνιος Ευστρατιάδης εξέδωσε στο Παρίσι έναν κατάλογο με τους κώδικες των μονών Βατοπαιδίου και Μεγίστης Λαύρας. Πλήρης πάντως κατάλογος δεν υπάρχει ακόμη.

Ωστόσο το Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών(ΠΙΠΜ) της Ι.Μ. Βλατάδων (Θεσσαλονίκη) έχει αναλάβει τη κατάρτιση ενός λεπτομερούς καταλόγου, όπως επίσης και τη μικροφωτογράφιση όλων των χειρογράφων. Έτσι το περιεχόμενο των χειρογράφων όχι μόνον θα διασωθεί, αλλά θα είναι εύκολη και η μελέτη τους από τους ειδικούς, που δεν χρειάζονται πλέον να επισκεφτούν τις μοναστηριακές βιβλιοθήκες για να τα μελετήσουν. Το ΠΙΜΠ, που υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, είναι ένα ιδιωτικό ίδρυμα που συντηρείται με επιχορηγήσεις και δωρεές. Ανάμεσα στ' άλλα περιέχει ένα αρχείο μικροταινιών, ένα αρχείο διαφανειών (Slides) καθώς και ειδικές φωτοαναγνωριστικές συσκευές.

Η συντήρηση των αρχαίων χειρογράφων βασίζεται σ' ένα πρόγραμμα, που περιλαμβάνει την τοποθέτησή τους σε ειδικές θήκες, για καλύτερη φύλαξη και μεταφορά. Την αποκατάσταση των διαλυμένων εξώφυλλων και εσώφυλλων και την τοποθέτηση φαρμάκων ενάντια στα φθοροποιά μικρόβια. Τέλος, σε συνεργασία και με ξένα πανεπιστήμια, εφαρμόζεται ένα πρόγραμμα συντήρησης και απολύμανσης των χειρογράφων από καταστροφικά μικρόβια.

Η προσφορά των χειρογράφων του Αγίου Όρους στην πολιτιστική εξέλιξη της Ευρώπης είναι ανεκτίμητη. Όπως άλλωστε λέει χαρακτηριστικά και ο βιβλιοθηκάριος της μονής Μεγίστης Λαύρας, Ιερομοναχός Νικόδημος: «Κανείς δεν μπορεί να πει με σιγουριά, που ακριβώς θα βρισκόταν σήμερα η ανθρωπότητα, χωρίς τις αρχαίες γνώσεις που διεσώθησαν με τα χειρόγραφα των βυζαντινών μοναστηριών και ιδιαίτερα του Αγίου Όρους. Κατά πάσα πιθανότητα η Αναγέννηση της Δύσης θ' αργούσε μερικούς αιώνες...».

Πηγές: *ksipnistere* - conspiracyfeeds.blogspot.gr